

“GODINA RASPLETA” – JUGOSLAVIJA 1968: studentske demonstracije i tuzlanske reakcije

Apstrakt: *Protesti koji su zahvatili studentsku populaciju tokom 1968. godine širom svijeta nisu zaobišli ni Jugoslaviju. Prvo beogradski, a potom i studenti ostalih jugoslovenskih univerziteta pokrenuli su demonstracije i istakli su zahtjeve za pravednijim odnosima u društvu. Studentske demonstracije u Jugoslaviji koje su izbile u junu 1968. godine bile su niz javnih demonstracija i štrajkova i drugih protestnih akcija do kojih je došlo na univerzitetima u Jugoslaviji, pri čemu se posebno ističu demonstracije studenata beogradskog univerziteta. Godina 1968. simbol je revolucije i historijskih promjena u društvu, a studentsko revolucionarno raspoloženje, mini-revolucija, demonstracije, nemiri i nezadovoljstvo proširilo se iz SAD-a u Europu, a od Pariza preko Praga do Beograda, Zagreba, Ljubljane i Sarajeva. Nezadovoljstvo studenata bilo je inicirano neučinkovitošću provođenja privredne i društvene reforme te padom životnog standarda ne samo širih slojeva društva, što se negativno odrazilo na studentsku populaciju. Tokom studentske mini-revolucije, studenti su pokušavali pridobiti za svoje ideale radničku klasu, uvjeravajući ih u jednake interese i jedini put prema željenom cilju, ali bez uspjeha. S tim u vezi u ovom radu se nastoji na osnovu štampe (Oslobođenje i Front Slobode) te pisama i telegrama koji su upućeni Savezu studenata beogradskog univerziteta predstaviti kako su na ove studentske demonstracije u Beogradu reagovali radnici preduzeća i rudnika tuzlanskog kraja, zatim škole, tuzlanski višeškolci i dr. Oni su putem održavanja mitinga radnih kolektiva, zborova, zatim upućivanjem pisama i telegrama osuđivali postupke studenata, ali i davali punu podršku Titu u izgradnji samoupravnog socijalističkog društva.*

Ključne riječi: *Jugoslavija, studentske demonstracije, 1968. godina, tuzlanske reakcije, mitinzi radnika, pisma, telegrami, štampa.*

“YEAR OF RESOLVE” - YUGOSLAVIA 1968: student demonstrations and Tuzla’s reactions

Abstract: *The protests that affected the student population in 1968 around the world did not go beyond Yugoslavia. The first Belgrade, and then the students of*

other Yugoslav universities, launched demonstrations and highlighted the demands for more equitable relations in society. Student demonstrations in Yugoslavia that erupted in June 1968, were a series of public demonstrations and strikes and other protest actions that took place at universities in Yugoslavia, with special emphasis on demonstrations of students from the Belgrade University. The year 1968 is a symbol of revolution and historical change in society, and student revolutionary mood, mini-revolution, demonstrations, riots and dissatisfaction spread from the United States to Europe, and from Paris through Prague to Belgrade, Zagreb, Ljubljana and Sarajevo. Student dissatisfaction was initiated by the inefficiency of the implementation of economic and social reform, and the decline in the standard of living not only of the broader strata of society, which had a negative impact on the student population. During the student mini-revolution, they were trying to gain for their ideals the working class, convincing them in equal interests and the only way to the desired goal, but without success. In this connection, this paper seeks to draw on the basis of the press (Oslobodjenje and Front Freedom) and letters and telegrams addressed to the Union of Students of the Belgrade University to demonstrate that the employees of the company and mine in the Tuzla region reacted to these student demonstrations in Belgrade, then the schools, college students and others. By holding a meeting of working collectives, choirs, then sending letters and telegrams, they condemned the actions of students, but also gave full support to Tito in building a self-managing socialist society.

Key words: *Yugoslavia, student demonstrations, 1968, Tuzla reactions, workers' myths, letters, telegrams, press.*

Uvod

Šezdesete godine dvadesetog stoljeća su godine u kojima mladi širom svijeta počinju sve glasnije izražavati i svoje nezadovoljstvo svijetom u kojem žive. Svaki pokret mladih u svijetu imao je svoje specifičnosti, međutim svi u sebi sadrže iste, humanističke vrijednosti poput antiimperijalizma, antimilitarizma i dekolonizacije.¹

Velika nezadovoljstva mladih ljudi u toku 1960-tih godina u svijetu politički i ideološki su se artikulirala najčešće u obliku shvatanja tzv. *nove ljevice*².

1 Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, Zagreb 2012, 78. (dalje: H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*).

2 *Nova ljevica* označava široki multinacionalni i multikulturalni pokret koji se razvio u šezdesetim godinama i koji za razliku od “stare ljevice” biva okrenut borbama za prava marginalnih grupa poput manjinskih etničkih grupa, rodne pripadnosti i seksualne orijentacije, a ne stare revolucionarne marksističke borbe za besklasni svijet. Najbolje određen kroz studentske pokrete i pobune iz 1968. godine dok se u SAD-a povezao sa kontrakulturom i antiratnim protestima, te se na taj način *Nova ljevica* identifikuje i kao kulturna revolucija. O *Novoj ljevici* vidi: Massimo Teodori, *Historijat Novih ljevica u Europi 1956-1978*, Zagreb 1979; Džef Ili, *Kovanje demokratije: Istorija levice u Europi*

Kako je “stara ljeвица”, u prvom redu komunističke partije u komunističkim zemljama, pala na historijskom ispitu, jer nije bila u stanju da pruži zadovoljavajuće odgovore na nove društvene izazove, “ideološku palicu” preuzeli su mladi ljudi, najčešće studenti, svojom radikalnom kritikom tadašnjeg građanskog društva, kao društva “obilja i nasilja.”³ U čitavom svijetu studentski pokreti tokom šezdesetih, bili su paradigme transnacionalnog i kosmopolitiskog pristupa, prvih poslijeratnih generacija, koje su živjele u, kao nikada do tada, globalizovanom svijetu.⁴

Jedan od najsnažnijih okidača za studentske pokrete širom svijeta u drugoj polovini šezdesetih godina, bio je Vijetnamski rat.⁵ Rat u Vijetnamu je mobilizirao mase mladih ljudi koji su protestima diljem svijeta digli glas protiv besmislenog ratovanja. Studentski se protesti događaju u SAD-u, Italiji, Španiji, Brazilu⁶, Japanu, Ujedinjenom Kraljevstvu, Francuskoj, Njemačkoj i drugim zemljama svijeta.⁷ Studenti na Zapadu kao uzrok problema vide ekonomsko-politički sistem liberalnog kapitalizma, za razliku od njih, kolege u istočnoj Europi ne zahtijevaju promjenu političkog sistema već poboljšanje ili „popravljanje“ postojećeg sistema.⁸ Kao što je vidljivo svaki pokret je imao svoje specifičnosti s obzirom na trenutnu situaciju u državi i oko nje.

Širom Europe i Amerike održavani su protestni skupovi, oblikovala se jedna nova generacija i kultura. Erik Hobsbaum smatra da je u to vrijeme nastala „globalna kultura mladih“, koja nikada prije nije bila moguća. Mladost više nije viđena kao pripremna faza zrelosti, već kao konačna etapa punog ljudskog razvitka.⁹ Prve pobune studenata izbile su u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), na Berkli univerzitetu u Kaliforniji. Neposredan povod i razlog bio je držanje jake univerzitetske birokratije, koja je odbijala da kontaktira sa studentskom delegacijom i da razgovara o njenim zahtjevima. Studenti su ubrzo proširili ciljeve

---

1850-2000, Beograd 2007; Herbert Markuze, *Kontrarevolucija i revolt*, Beograd 1982; Milivoj Bešlin, *Pokušaj modernizacije u Srbiji 1968-1972. Između “revolucionarnog kursa” i reformskih težnji*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, Novi Sad 2014, 164-167.

3 Mihailo V. Popović, *Demonstracije beogradskih studenata 1968: sociološka analiza*, *Sociološki pregled*, Časopis Sociološkog društva Srbije, vol. XXXII, no. 2, Beograd, april-juni 1998, 132. (dalje: M. V. Popović, *Demonstracije beogradskih studenata*).

4 Denison Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948-1974*, London – Los Angeles 1978, 234.

5 Predrag J. Marković, *Studentski pokret u Jugoslaviji 60-tih godina XX veka: Između nacionalizma i internacionalizma, između reformizma i dogmatizma*, *Dijalog povjesničara/istoričara*, br. 7, Zagreb 2003, 395.

6 *Demonstracije u Brazilu 1968. godine* bile su u skladu s onim što se u to vrijeme dešavalo u drugim krajevima svijeta, ali su se razlikovale po tome što su bile sastavni dio borbe protiv vojne i civilne diktature kojom je 1964. godine prekinut demokratski proces. Režim je bio suočen sa političkom i socijalnom borbom na tri različita fronta: sa studentskim pokretom, radničkim pokretom i kulturnim agitovanjem umjetnika i intelektualaca. Nora Farik (priredila), *Povratak u šezdesetosmu – 40 godina od protesta*, Fondacija “Heinrich Böll” – Regionalni ured Beograd, Beograd 2008, 20. (dalje: N. Farik, *Povratak u šezdesetosmu*).

7 Vidi više: Mark Kurlansky, *1968: godina koja je uzdrmala svijet*, Zagreb 2007.

8 H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 80 i 82.

9 Erik Hobsbaum, *Doba ekstrema. Istorija kratkog XX veka 1914-1999*, Beograd 2004, 226.

borbe, od reforme univerziteta na opšta društvena pitanja.¹⁰ U SAD-a studenti su bili pod velikim utjecajem antiratnog raspoloženja i pokreta za građanska prava, kako u pogledu političke retorike, tako i u pogledu protestne taktike. Vijetnamskom ratu nije se nazirao kraj dok su atentati na borca za prava afroamerikanaca Martina Luthera Kinga (1929-1968) i američkog senatora Roberta Kennedyja (1925-1968) dodatno uzburkali već ionako usijanu atmosferu¹¹, a vrhunac protesta bio je štrajk 200 univerzitetskih kampusa širom zemlje protiv američke politike u Vijetnamu.¹²

Kada je u pitanju Europa, u decembru 1967. godine u Berlinu za vrijeme održavanja „Vijetnamske nedelje“ došlo do prvih većih sukoba studenata i policije, što će biti i početak europske 1968. godine. Njemački studentski pokret, predvođen socijalističkom partijom imao je tradicionalno uporište u Zapadnom Berlinu. Godine 1967. berlinski studenti su demonstrirali protiv iranskog šaha, koji je tada bio u zvaničnoj posjeti nekadašnjoj njemačkoj prijestolnici. U februaru 1968. godine radikalne studentske grupe pokrenule su novu kampanju protiv Aksela Špringera, vlasnika najvećeg novinskog koncerna u Njemačkoj. Protesti studenata u Njemačkoj kulminaciju su doživjeli 12. maja 1968. godine kada je učešće uzelo oko 60.000 učesnika iz cijele Zapadne Njemačke.¹³ Studentske proteste u Njemačkoj je obilježavao kontekst poslijeratne podjele Berlina i čitave zemlje te izraženi generacijski jaz s obzirom na pitanje načina participacije i reakcije njihovih roditelja na užase Drugog svjetskog rata.¹⁴

Francuski studenti na Sorboni svoju borbu su također započeli zahtjevima za temeljnom reformom univerziteta, da bi ovi zahtjevi ubrzo prerasli u radikalne političke ciljeve.¹⁵ Za pokret francuskih studenata, bilo je najspecifičnije njihovo povezivanje sa masovnim pobunama francuskih radnika.¹⁶ Prvi veći sukob dogodio se u novembru 1967. godine, kada su stupili u štrajk profesori i studenti sociologije na Univerzitetu Nantera, u blizini Pariza. U februaru 1968. godine podigli su se i pariški studenti, tražeći da se ukine zabrana slobodne komunikacije između muških i ženskih studentskih domova. Nemiri su rasli i izgledalo je da su ograničeni samo na univerzitete.¹⁷ Jači sukob između policije i studenata izbio je 10. maja kad su

10 M. V. Popović, *Demonstracije beogradskih studenata*, 133.

11 Viktorija Antolković, Velentina Nedeljko, Francesca Vudrag, *Lipanska gibanja: oralna historija studentskih demonstracija na Filozofskom fakultetu 1968. godine*, *Pro Tempore*, Časopis studenata povijesti, God. VIII, br. 10-11, Zagreb 2016, 93. (dalje: V. Antolković, V. Nedeljko, F. Vudrag, *Lipanska gibanja*).

12 *Povijest svijeta*, Zagreb 2006, 584.

13 “U Bonu 60.000 učesnika”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7162, Sarajevo, 13. maj 1968, 2.

14 V. Antolković, V. Nedeljko, F. Vudrag, *Lipanska gibanja*, 93; Volter Laker, *Istorija Evrope 1945-1992*, Beograd 1999, 429. (dalje: V. Laker, *Istorija Evrope*). Vidi više: Zrinka Borovečki, *Komparativna analiza studentskog pokreta u SR Njemačkoj i SR Hrvatskoj 1968. godine*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet-Odsjek za povijest, Zagreb 2012.

15 „Zatvorena Sorbona”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7153, Sarajevo, 5. maj 1968, 1 i 2.

16 M. V. Popović, *Demonstracije beogradskih studenata*, 133-135.

17 V. Laker, *Istorija Evrope*, 426. Također vidi: „Generalni štrajk na univerzitetima”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7155, Sarajevo, 7. maj 1968, 1; „Brutalni postupci policije”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7156, Sarajevo, 8. maj 1968, 1.

studenti podigli barikade na ulicama. Neredi su izazvali petosedmičnu policijsku okupaciju najvećih univerziteta u Francuskoj, Sorbonne i Nanterrea.¹⁸ Međutim, na stranu francuskih studenta stali su osim njihovih profesora i nastavnika i radnici i građani, s obzirom na to da studentski zahtjevi kao i ciljevi radništva imaju zajednički nazivnik. Francusku je 13. maja u ponoć zahvatio generalni štrajk “solidariziranje radnika i studenata”, paraliziravši privredu, javni promet, državnu upravu, školstvo itd, a obustavljena je isporuka struje, vode, plina, poštanskih pošiljaka te prekinut televizijski i radioprogram. Demonstranti su se okupljali na protestnim mitinzima pod parolom “vlast radnicima”. U štrajku je sudjelovalo šest miliona radnika i obustavljen je rad u 300 tvornica. Studentska mini-revolucija, demonstracije, kojima se od vlade tražilo otvaranje rasprave o reformi univerzitetske nastave itd, prerasle su u generalno građansko nezadovoljstvo te je francuski parlament počeo razmatrati prijedlog rezolucije o nepovjerenju vladi zbog njezine loše socijalne i privredne politike.¹⁹ Pod pritiskom gotovo čitave francuske nacije predsjednik Šarl de Gol je ovlastio premijera Pompidura da preko medija obeća vraćanje Sorbone studentima i otvaranje postupka Apelacionog suda za oslobađanje osuđenih studenata. Zahtjevima francuskih studenata veliku podršku su dali i univerzitetski radnici.²⁰ Protesti francuskih studenata svoj vrhunac su dostigli 16. maja kada su studenti zaposjeli pozorište “Odeon”.²¹ Nesumljivo da su događaji u Francuskoj dali podstrek studentskim protestima u mnogim zemljama. Međutim, nigdje više nisu studentski protesti pokrenuli mase, bez obzira na veliki publicitet, sve je bilo ograničeno na univerzitete.²² Nemiri i demonstracije protiv vlade i policije su prestali nakon održanih izbora, na kojima su pobijedili degolisti.²³ Studenti su dobili određene beneficije, a život u Francuskoj se normalizirao. No takav završetak bez revanšizma i represija prema demonstrantima nije bio u svim državama Europe koje su bile zahvaćene “virusom” nezadovoljstva francuskih studenata.²⁴

18 U Nanteru 142 studenta osnivaju udarnu grupu pod imenom “Pokret 22. marta” vezujući je uz “Pokret 26. jula” što ga je osnovao Fidel Castro na Kubi.

19 Berislav Jendrić, Prilog proučavanja studentskih demonstracija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1968, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 34, br. 1, Zagreb, april 2002, 8-9. (dalje: B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*). Vidi i: „Paraliziran cjelokupni život zemlje”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7162, Sarajevo, 14. maj 1968, 1.

20 Vidi: “Vladini ustupci – danas se u Francuskoj održava generalni štrajk i mitinzi podrške studentima”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7162, Sarajevo, 13. maj 1968, 1; “Vlada izgubila bitku”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7163, Sarajevo, 15. maj 1968, 1.

21 Vidi više: “Studenti zaposjeli pozorište “Odeon””, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7165, Sarajevo, 17. maj 1968, 1. Između ostalog u *Oslobođenju* piše: *Nekoliko stotina studenata zaposjelo je sinoć čuveni pariški teatar “Odeon”, nedaleko od Sorbone, da bi ga pretvorili u tribinu “javnih inspiracija”*.

22 V. Laker, *Istorija Europe*, 428. Više o studentskim protestima u Francuskoj vidi: „Radnici zauzeli 100 fabrika”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7168, Sarajevo, 20. maj 1968, 1; „Sve bliže totalnom štrajku”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7170, Sarajevo, 22. maj 1968, 1.

23 Više o izborima u Francuskoj vidi: “Prvi krug”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7203, Sarajevo, 24. juni 1968, 1; „Pompidu pred izbornim ogledalom”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7204, Sarajevo, 25. juni 1968, 1; „Trijumf degolista”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7211, Sarajevo, 2. juli 1968, 1.

24 B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*, 9.

Pored Zapadne Europe studenti su se pobunili i u Istočnoj Europi gdje su se protivili komunističkom sistemu. Miting koji je održan u Poljskoj bio je posvećen odbrani demokratskih sloboda prilikom kojeg su studenti uzvikivali “dole komunizam”. Pored Poljske u Čehoslovačkoj došavši na mjesto generalnog sekretara Komunističke partije početkom 1968. godine Aleksandar Dubček je omogućio pokret u cijelom svijetu poznat pod imenom Praško proljeće.²⁵ Bila je to borba protiv staljinističkog birokratizma. Zapravo bilo je to traženje nacionalnog puta u “demokratiju” ili barem u demokratski socijalizam.²⁶ Studenti u Pragu zahtijevali su i prestanak “bratskog” i ovisničkog odnosa od bivšeg SSSR-a, kao i “suradnje” s “bratskim republikama” ili državama “narodne demokratije”. Studentski pokreti u pravilu nisu imali velike simpatije i potporu radnika i narodnih masa, osim u Čehoslovačkoj (i Francuskoj), jer su rušili ili barem pokušavali rušiti totalitarističke režime (ponekad uz stranu pomoć i patronat).²⁷ Praški studenti, građani čitave Čehoslovačke države skupo su platili zahtjev za demokratizaciju društva. Praško proljeće brutalno je okončano 21. augusta 1968. godine.²⁸

Studentska mini-revolucija, kao globalni pokret zahvatila je veliki broj kapitalističkih zemalja od SAD-a do Japana, s vrhuncem dostignutim 1968. u Francuskoj. Dakako pri tome se ne može ispustiti činjenica da je uvjetovana međunarodnom situacijom, kao i nacionalnim prilikama kako u zemljama Zapada tako i Istoka. Značaj 1968. godine obilježen je time što je prva polovina godine protekla u povećanju nesuglasica i napetosti između kapitalističkog i socijalističkog bloka, a druga, što su izražene želje pojedinih naroda unutar Istočnog bloka da imaju više slobode i samostalnosti u nastupu na međunarodnom planu. Lepeza studentskih problema i nezadovoljstava bila je široka, međutim bez jedinstvenog i zajedničkog programa. Zahtjevi pojedinih studentskih grupa sežu od traženja ukidanja ispita i ocjena do rušenja političkog poretka, što su zahtijevali studenti u Francuskoj. Ideje i metode pobunjenih studenata na Zapadu i onih iz komunističkih zemalja bile su različite. Međutim, važno je naznačiti da studentski pokret u zapadnim zemljama osim u Francuskoj 1968. godine nikada nije imao značajnu potporu ili simpatije većine građana, koja ih nije slijedila u njihovim protestima, a javno mišljenje je bilo dosta suzdržano i rezervirano prema takvim studentskim nastupima. Ipak, to studentsko nezadovoljstvo i nemiri koji su bili i previše agresivni i razbijački, bili su simptom unutrašnje društvene krize i signal za promjenu ili reformu postojećeg društvenog sistema.

---

25 Više o Praškom proljeću vidi knjige: Jurij Gustinčić, *Čehoslovaška 1968*, Ljubljana 1969 i Jiri Pelikan, *Praško proljeće*, Zagreb 1982.

26 Zdravko Vuković, *Od deformacije Službe državne bezbednosti (SDB) do maspokreta i liberalizma: moji stenografski zapisi 1966-1972*, Beograd 1989, 150. (dalje: Z. Vuković, *Od deformacije SDB do maspokreta i liberalizma*).

27 Jasper Ridley, *Tito - biografija*, Zagreb 2000, 423; B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*, 10-11.

28 O dešavanjima u Čehoslovačkoj više vidi: Z. Vuković, *Od deformacije SDB do maspokreta i liberalizma*, 150-154 i 199-218.

Jugoslavenski studentski pokret

Jugoslavenski su studenti pokazali aktivizam još početkom 1950-tih. Nezadovoljstvo poskupljenjem smještaja i lošom prehranom u studentskoj menzi, studenti beogradskog univerziteta izražavaju protestom koji su pokušali prenijeti i na ulice, ali su bili zaustavljeni. Uhićeno je tridesetak demonstranata od njih otprilike hiljadu, a neki su osuđeni na višegodišnju zatvorsku kaznu. Krajem 1950-tih bilježimo još nekoliko studentskih nemira potaknutih slabom prehranom u menzama.²⁹ U drugoj polovini 1960-tih, jugoslavenski studenti, poput svojih kolega u svijetu, nizom aktivnosti osuđuju američku intervenciju u Vijetnamu.³⁰ Godine 1968. jugoslavenski studenti fokus svojih aktivnosti prebacuju s međunarodnih na domaće probleme. U prvom redu su to studentski problemi, kao što su materijalni uvjeti, samoupravljanje na univerzitetima, ali studenti sve glasnije kritiziraju i društveno-političko stanje. Uzroke studentskog nezadovoljstva možemo podijeliti u nekoliko razina: materijalna situacija i akademsko okruženje, studenata na univerzitetu u sklopu samoupravnih odnosa te perspektiva nakon studija i mogućnosti za zaposlenje, što je bilo povezano s trenutnim privrednim prilikama.³¹

Demonstracije u socijalističkoj Jugoslaviji započele su 2. juna 1968. u Beogradu iz banalnog razloga – grupi studenata bio je zabranjen ulazak na kulturno-zabavnu priredbu „Karavan prijateljstva“, organiziranu za brigadiste radničke akcije.³² Redari i dežurni brigadisti, zbog ograničenog broja mjesta, zaustavljaju studente na ulazu uslijed čega dolazi do prepirke i fizičkog obračuna. Na lažnu vijest o smrti jednog kolege, revoltirani studenti potiskuju miliciju i zauzimaju jedno vatrogasno vozilo. Nakon ponoći dolaze do novobeogradskog podvožnjaka gdje su prisiljeni zaustaviti se. Naime, podvožnjak je već zaposjela beogradska milicija i okružila studente, a njihov pokušaj pregovora nije uspio te je došlo do žestokog obračuna studenata i milicije.³³

29 Više vidi: Srđan Cvetković, Dragomir Bondžić, *Oblici studentskog otpora komunističkom režimu u Srbiji 1945-1990, Istorija 20. veka*, Časopis za savremenu historiju, Institut za savremenu istoriju Beograd, God. XXXV, br. 1, Beograd 2017, 128-134. (dalje: S. Cvetković, D. Bondžić, *Oblici studentskog otpora*); Predrag J. Marković, Najava bure: studentski nemiri u svetu i Jugoslaviji od Drugog svjetskog rata do početka šezdesetih godina, *Tokovi istorije*, Časopis Instituta za noviju istoriju Srbije, br. 3-4, Beograd 2000, 51-62; Dragomir Bondžić, Pisanje jugoslavenske i strane štampe o studentskim demonstracijama u Zagrebu i Skoplju u svibnju 1959. godine, *Historijski zbornik*, God. LXIV, br. 2, Društvo za hrvatsku povijesnicu Zagreb, Zagreb 2011, 499-513.

30 H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 101-102.

31 *Isto*, 92-95.

32 Tamara Nikčević, “Pobuna studenata 1968. – budimo realni, tražimo nemoguće!” – Avangarda (Intervju sa Dragoljubom Mićunovićem). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt02.html. pristup 15. 1. 2019).

33 Mirko Arsić, Dragan R. Marković, *Šezdesetosma: studentski bunt i društvo*, Beograd 1988, 72-74. (dalje: M. Arsić, D. R. Marković, *Šezdesetosma*); Z. Vuković, *Od deformacije SDB do maspokreta i liberalizma*, 163; B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*, 11-12; Slobodan Bjelica, Studentski protesti na Novosadskom univerzitetu juna 1968. godine, *Istraživanja*, Časopis za historijska istraživanja, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad 2012, 479-480. (dalje: S. Bjelica, *Studentski protesti na Novosadskom univerzitetu*); Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, Zagreb 2008, 534. (dalje: I. Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*).

Sukob studenata i policije dostiže vrhunac slijedećeg dana, 3. juna, i to ponovno kod podvožnjaka, kada 3.000 studenata kreće iz Novog Beograda u središte grada, noseći transparente uperene protiv tadašnje vlasti.³⁴ U sukobu je policija upotrijebila i vatreno oružje, pa su studenti tražili kažnjavanje krivaca, no u razgovorima koje su potom vodili s državno-partijskim dužnosnicima nisu postigli nikakav rezultat.³⁵ Stoga se povlače na fakultete, ističući zahtjeve koje podupiru samo njihovi profesori, ublažavajući štoviše neka radikalna studentska stajališta. Studentski zahtjevi, prvobitno o većem sudjelovanju u radu Beogradskog univerziteta i pravu veta na odluke rukovodećih struktura, postupno prerastaju u zahtjeve za reformom Univerziteta, ali se ubrzo formiraju i zahtjevi koji se tiču društva u cjelini, socijalnih nejednakosti i političke liberalizacije.³⁶ Na fakultetima su analizirali događaje koji su se desili, a posebno su pažnju skretali na provokatore sa strane čiji ciljevi se ne podudaraju sa stvarnim ciljevima studenata.³⁷ Najčešće parole koje su iznosili studenti i njihovi profesori u toku održavanja navedenih zborova na fakultetima bile su: onemogućiti bogaćenje pojedinaca na račun radničke klase, svima posao, slobodna kritika i istinsko samoupravljanje itd.³⁸ Poslije višednevnih sukoba, demonstracija, protesta, danonoćnog zborovanja, blokade fakulteta, uz podršku i nastupe javnih ličnosti i umjetnika, stotina parola, postavljanja zahtjeva, diskusija, zasijedanja partijskih plenuma, hapšenja studenata – studentske demonstracije u Beogradu³⁹ su završene 9. juna, posle obraćanja

34 “Sukob kod podvožnjaka”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7183, Sarajevo, 4. juni 1968, 3.

35 Berislav Jandrić, Izbor iz inozemnog tiska o studentskim demonstracijama u Jugoslaviji 1968. godine, *Dijalog povjesničara/istoričara*, br. 6, Zagreb 2002, 298.

36 H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 122-123.

37 Oslobođenje je 5. juna je pisalo... Student Slobodan Andžić – demonstranti u ovom trenutku moraju više nego ikad da se čuvaju provokatora i drugih elemenata koji su se najčešće uvukli sa strane u studentske redove, ali ih ima među samim studentima. “Zabranjene demonstracije u Beogradu”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7184, Sarajevo, 5. juni 1968, 1.

38 Vidi više: *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, Zagreb 1971, 95. (dalje: *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*). U jednom trenutku za govornicu se popeo i vanredni profesor general-pukovnik u penziji Ilinko Đurović. On je pozdravio zahtjeve studenata, zatim je napao interpretaciju po kojoj se demonstracije beogradskih studenata positovjećuju sa pokretima francuskih i drugih studenata i organizacija u svijetu: *Mi se ne borimo protiv našeg režima, jer smo srcem i dušom za socijalizam, ali se borimo protiv deformacija koje su nastale u našem društvu*. “Zabranjene demonstracije u Beogradu”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7184, Sarajevo, 5. juni 1968, 1.

39 Više o studentskim demonstracijama u Beogradu vidi: Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, Smederevo 2018, 80-135; N. Farik, *Povratak u šezdesetosmu*, 83-94; Mark Kurlansky, *1968: godina koja je uzdrmala svijet*, Zagreb 2007; *Teatron*, Časopis za pozorišnu umetnost, God. XXXIII, br. 142, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, proleće 2008. (Tema broja: *1968 – mit i/ili stvarnost*), 23-44; Momčilo Mitrović, *Sudentske demonstracije u Beogradu 1968. godine*, u: *1968 – četrdeset godina posle*, Beograd 2008, 481-490; Mirko Arsić, Dragan R. Marković, *Šezdesetosma: studentski bunt i društvo*, Beograd 1988; M. V. Popović, *Demonstracije beogradskih studenata*, 136-154; Momčilo Mitrović, Dobrica Vilović (priredili), *Beogradski univerzitet i '68. Zbornik dokumenata o studentskim demonstracijama*, Beograd 1989; Đorđe Malavrazić (priredio), *Šezdesetosma – lične istorije*, Službeni glasnik, Beograd 2008. Dio izvorne građe objavljen je u Zborniku *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, Zagreb 1971; Nebojša Popov, *Društveni sukobi – izazovi sociologiji: “Beogradski juni” 1968*, Službeni glasnik, Beograd 2008; Dragomir Bondžić, Materijalni položaj beogradskih studenata

Josipa Broza Tita u kojem je podržao zahtjeve studenata i obećao rješavanje brojnih društvenih problema koji su pokrenuti.⁴⁰

Protest beogradskih studenata i njihova mini-revolucija dobila je potporu studenata svih fakulteta u Jugoslaviji što se tiče zahtjeva, ali ne i metode.⁴¹ Međutim, mnogi studenti, studentska i univerzitetska rukovodstva kao i neka rukovodstva radnih kolektiva i udruženja boraca NOR-a nisu podržali metodu izlaska na ulicu koja po njihovom mišljenju ide na ruku antisocijalističkim snagama, podržavajući legalne i normalne puteve u ostvarivanju traženih uvjeta. Ljubljanski studenti⁴², njihovi dekani, uprava Ljubljanskog univerziteta su zaključili “da su svi problemi, svi zahtjevi, takvi da mogu da se uredе mirnim i prijateljskim razgovorima.” Istog su stajališta i studenti Kragujevca koji su izražavali solidarnost sa zahtjevima beogradskih studenata, ali osuđuju “ekstremne ispade neodgovornih pojedinaca i onih elemenata, koji koriste nastalu situaciju za svoje ciljeve.” Studenti banjalučkog školskog centra u “prisustvu sekretara osnovnih organizacija Saveza komunista viših škola i Tehničkog fakulteta isticali su da se ograđuju od demonstracija i bilo kakvih drugih sredstava pritiska u rješavanju studentskih i drugih problema te su mislili da ih Savez studenata u svojoj praksi ne treba upotrebljavati.” Predsjedništvo Saveza studenata Bosne i Hercegovine na plenumu na kojem su bili svi predstavnici fakultetskih odbora svih sarajevskih fakulteta podržavali su i usvojili sve opravdane zahtjeve studenata, ali osuđuju i žale da se “demonstracije stave nasuprot političke akcije SKJ. Oni su smatrali, da ulične demonstracije nisu pravi način rješavanja

---

i studentske demonstracije 1968, u: *1968 – četrdeset godina posle*, Beograd 2008, 493-516; Boris Kanzlajter, Krunoslav Stojaković, 1968. u Jugoslaviji – studentski protesti između Istoka i Zapada”, *1968 – četrdeset godina posle*, Beograd 2008, 453-480; Milivoj Bešlin, Uticaj juna '68 na političku situaciju u Jugoslaviji, *Društvo u pokretu – Novi društveni pokret u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Novi Sad 2009, 49-63; Marko Zubak, *The Yugoslav Youth Press*, Srednja Europa 2018; Tamara Nikčević, “Pobuna studenata 1968. – budimo realni, tražimo nemoguće!” – Avangarda (Intervju sa Dragoljubom Mićunovićem, 31. maj 2018). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt02.html. pristup 15. 1. 2019); Milivoj Bešlin, “Ko to tamo desnom korača? Leva! Leva! – Avangarda (Studentski juni u Jugoslaviji: 1968-2018, 11. juni 2018). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt05.html. pristup 15. 1. 2019); Tamara Nikčević, “Bili smo socijalistički fundamentalisti” – Pobjeda (Ljubiša Ristić, 10. juni 2018). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt04.html. pristup 15. 1. 2019); Mijat Lakićević, “Kako je juriš na nebo završio padom u ambis” – Novi magazin (68, tačka preloma, 7. juni 2018). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt03.html. pristup 15. 1. 2019); Latinka Perović, “Reč na panelu Instituta za društvenu teoriju i filozofiju o studentskim demonstracijama 1968. u Beogradu”, (Kulturni centar Beograd, 20. april 2018). (http://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_1968_txt01.html. pristup 15. 1. 2019) i dr.

40 S. Cvetković, D. Bondžić, *Oblici studentskog otpora*, 135; S. Bjelica, *Studentski protesti na Novosadskom univerzitetu*, 479; Z. Vuković, *Od deformacije SDB do maspokreta i liberalizma*, 179.

41 Potporu beogradskim studentima uputili su studenti fakulteta iz Zagreba, Splita, Rijeke, Sarajeva, Mostara, Ljubljane, Maribora, Titograda, Prilepa, Subotice, Kragujevca, Pančeva, Novog Sada itd. Također su i neki radni kolektivi podržali studentske zahtjeve.

42 O demonstracijama studenata na univerzitetu u Ljubljani vidi: Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, Smederevo 2018, 136-141; *Družba in družbena gibanja – 50 let po 1968*, Slovensko sociološko sprečanje 2018, Piran, 18-20. oktober 2018, Ljubljana 2018, 5-33. (Radi se o Zborniku radova u kojima su predstavljeni sažetci sa izlaganja na Naučnoj konferenciji održanoj u povodu 50 godina od studentskih demonstracija 1968. godine).

postojećih pitanja i osudili su formiranje bilo kakvih neredovnih organa koje su smatrali ilegalnim.⁴³

Studentski pokret u Jugoslaviji uobičajno se reducirao na sedmodnevne studentske proteste iz juna 1968. godine sa središtem u Beogradu i slabijim odjekom u drugim gradovima. Spomenuti događaj bio je međutim vrhunac znatno dužeg i šireg procesa studentskih nemira.⁴⁴ Revolucionarni su se protesti proširili i u druge gradove Jugoslavije – Ljubljanu, Sarajevo, Niš, Kragujevac, Mostar, a među njima i Zagreb.⁴⁵ Nastali su dijelom kao spontana reakcija na dešavanja u Beogradu, pružajući podršku studentskim zahtjevima, izražavajući duh solidarnosti i zajedništva. Politizacija većeg broja studenata bila je vrlo izražena i političko vodstvo u Hrvatskoj bilo je sve zabrinutije. Politički stavovi studenata su se međusobno razlikovali. Beogradski studenti su se zalagali za “energičnije mjere protiv svih pokušaja dezintegracije društvenog vlasništva ili njegova promjena u akcionarsko vlasništvo”. U Zagrebu se protestni zborovi održavaju u Studentskom centru u Savskoj ulici te na nekim fakultetima, najviše na Filozofskom, a grupe nezadovoljnika su se okupljale po studentskim domovima. Za razliku od beogradskih studenata, zagrebački studenti nisu izašli na ulice.⁴⁶

Univerzitetski odbor Saveza studenata Jugoslavije i studenti zagrebačkog univerziteta su podržali „progresivne i revolucionarne zahtjeve studenata beogradskog univerziteta koji su tražili demokratizaciju i humanizaciju odnosa u socijalističkom društvu“. “Ti zahtjevi su i naši zahtjevi: demokratizacija u svim oblastima društvenog života; reforma nastave u univerzitetima i njena modernizacija; veće učešće studenata u samoupravljanju na univerzitetima i političkom životu zemlje; da studenti i samoupravljanjem odlučuju o svom materijalnom položaju i da se tako prevladaju sadašnje socijalne diferencijacije studenata; ukidanje svih privilegija koje postoje u našem društvu i obogaćivanja na nesocijalistički način; ukidanje svih oblika eksploatacije i dosljedno provođenje principa nagrađivanja prema radu; stvaranje uvjeta da djeca radnika i seljaka budu zastupljena na studiju u većem postotku; da se odmah otvori mogućnost zapošljavanja mladih stručnjaka i beskompromisno provođenje privredne i društvene reforme.”⁴⁷

Na Filozofskom fakultetu, Pravnom, Prirodo-matematičkom i Fakultetu političkih nauka u Zagrebu studenti su održavali sastanke prepričavajući i

43 Vidi više: *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 186, 216-218. i 336.

44 Marko Zubak, Omladinski tisak i kulturna strana studentskog pokreta u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1968-1972), *Časopis za suvremenu povijest*, God. 46, br. 1, Zagreb 2014, 38.

45 M. Arsić, D. R. Marković, *Šezdesetosma*, 94; V. Antolković, V. Nedeljko, F. Vudrag, *Lipanska gibanja*, 101.

46 I. Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 534; Borislav Bijelić, *Studentski pokret u Jugoslaviji 1968. godine (s posebnim naglaskom na izvore)*, magistarski rad, Zagreb 1988, 78-84.

47 Vidi više: *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 114-115 i 191; B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*, 16.

raspravljajući o događajima u Beogradu.⁴⁸ Studentske demonstracije koje su započele 3. juna i trajale do 11. juna 1968. godine bile su u kratkom vremenu drugo, nakon Deklaracije⁴⁹, teško iskušenje za Savez komunista Hrvatske, zagrebačku partijsku organizaciju, partijske ogranke na Filozofskom fakultetu kao i za Univerzitetski komitet u Zagrebu.⁵⁰ Po uzoru na beogradske studente koji su zgradu beogradskog univerziteta jednoglasno preimenovali u „Crveni univerzitet Karl Marks.” I pobunjeni Zagrebački univerzitet studenti su preimenovali u „Socijalistički univerzitet Sedam sekretara SKOJ-a”, što je već bio jasan nagoveštaj o ciljevima i dominantnoj idejnoj orijentaciji politički vrlo difuznog studentskog pokreta 1968. godine u Jugoslaviji.⁵¹

Po ugledu na beogradske i zagrebačke studente, studenti sarajevskog univerziteta su također digli svoj glas. Dva dana nakon izbijanja demonstracija u Beogradu u Sarajevu se na Filozofskom fakultetu okupilo preko 300 studenata i nastavnika. Održali su kraći miting na kojima je izražena podrška opravdanim zahtjevima studenata u Beogradu. Iznošeni su zahtjevi rješavanja nekih aktuelnih problema u društvu i na univerzitetima. Između ostaloga ti zahtjevi su bili slijedeći: da se transformišu društveno-političke organizacije, da se studentski centar u kojem su studenti često nezadovoljni uslovima stanovanja i ishrane potpuno preda na upravljanje studentima i radnom kolektivu zaposlenih, da se na nivou republike riješi osnovni problem materijalnog položaja studenata, da se izvrši detaljna reorganizacija univerziteta, da se reformiše politika studiranja svega onoga što je vezano za upis, socijalni status studenata, stipendije, krediti, zapošljavanje itd.⁵² Nakon održanog sastanka Predsjedništva Saveza studenata Bosne i Hercegovine, stav studentskog foruma u odnosu na proteste beogradskih studenata sadržan je u ocjeni da su njihovi zahtjevi opravdani, naročito u pogledu materijalnog položaja studenata, samoupravljanja i reforme nastave. Također, preovladavalo je mišljenje da ulica nije put za rješavanje društvenih pa ni studentskih problema. Međutim, i pored toga dio sarajevskih studenata je izašla na ulice, nakon čega je došlo do intervencije policije.⁵³ Povodom ovog događaja 5. juna 1968. godine održani su sastanci komunista na svim sarajevskim fakultetima, visokim i višim školama na kojima su studenti i profesori oštro osudili način na koji studenti u Beogradu i Sarajevu pokušavaju da riješe probleme. Na tim sastancima data je podrška zahtjevima studenata, međutim strogo je naglašavana osuda nereda i nemira na ulicama⁵⁴, a ovim osudama su i završene demonstracije sarajevskih studenata.

48 *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 186.

49 Više o Deklaraciji vidi: I. Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 532-534.

50 Vidi: Berislav Jendrić, Studentske demonstracije od 3. do 11. lipnja 1968. i stavovi članova Saveza komunista Hrvatske Filozofskog fakulteta u Zagrebu o tome, *Dijalog povjesničara/istoričara*, br. 5, Zagreb 2002, 391-408; Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, Smederevo 2018, 142-161.

51 M. Arsić, D. R. Marković, *Šezdesetosma*, 113-114; H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 125-126.

52 “Zahtjevi sarajevskih studenata”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7184, Sarajevo, 5. juni 1968, 3.

53 Vidi više: “Povodom demonstracija studenata sarajevskog univerziteta”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7185, Sarajevo, 6. juni 1968, 1; *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 176.

54 “Komunisti oštro osudili način na koji studenti žele da riješe neke svoje probleme”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7185, Sarajevo, 6. juni 1968, 5.

U studentskim demonstracijama na univerzitetima u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu učvrstile su se neformalne organizacione mreže između grupa u različitim gradovima. Istovremeno su Političkim akcionim programom i brojnim drugim kasnijim proglasima bile razvijene programske platforme.⁵⁵ Pregledavajući dokumente o štrajku na Beogradskom univerzitetu, zatim o protestima u Zagrebu, Ljubljani i u Sarajevu tokom juna 1968, postaje očito da je jedan od glavnih zahtjeva bila demokratizacija društva. Godina 1968. jeste protest protiv autoritarnog režima u Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji. Međutim, za razliku od njihovih kolega na Zapadu, jugoslavenski studenti niti u jednom trenutku nisu kritizirali politički sistem i zahtjevali radikalnu promjenu tog sistema ili nešto slično. Predmet njihove kritike nije socijalizam već nepravilnosti u njemu. Oni su zahtjevali ispravljanje tih nepravilnosti i dosljednije provođenje onoga što je Savez komunista zacrtao kao cilj. Tražili su „popravljanje“ postojećeg sistema.

Tuzlanske reakcije na studentske demonstracije

Vijest o izbijanju studentskih demonstracija u Beogradu, potom u Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu i način na koji su studenti nastojali da ispune svoje zahtjeve, izazvali su reakcije širokih društvenih slojeva društva. U gotovo svim preduzećima i školama kako u Bosni i Hercegovini, tako i tuzlanskom kraju održavani su sastanci radnih organizacija, mitinzi radnih kolektiva u povodu studentskih demonstracija u Beogradu i Sarajevu, na kojima su radnici najoštrije osudili demonstracije kao put koji su izabrali studenti da bi riješili svoje probleme koji su u dužem periodu bili prisutni na univerzitetima i u državi uopšte. Radnici su tražili da se poštuje javni red i mir, a da studenti traže ispunjenje svojih zahtjeva na način koji im pruža “demokratsko i samoupravno društvo”.⁵⁶ Tako su radnici industrije transporta i transportnih sredstava i mašina “Vaso Miskin Crni” u Sarajevu oštro osudili postupke studenata zbog nereda koji su izazvali u Beogradu i Sarajevu. “Radnici su poručili studentima da prihvate knjige, da uče i polažu ispite na vrijeme, a rješavanje svojih problema da traže samoupravnim putem.” I radnici drugih preduzeća u Sarajevu, Zenici, Banja Luci, Mostaru itd, također su oštro osuđivali metode i način na koji su studenti nastojali da ispune svoje ciljeve, ističući da je položaj radnika godinama neriješen, ali da imaju puno povjerenje u radničko samoupravljanje i da u okviru svojih mogućnosti i u okviru mogućnosti države zahtjevi radnika mogu biti riješeni, ali ne nasiljem i putem uličnih demonstracija.⁵⁷ Radnici i radni kolektivi su

55 Boris Kanzleiter, 1968. u Jugoslaviji – tema koja čeka istraživanje, u: *Društvo u pokretu – Novi društveni pokret u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Novi Sad 2009, 40. (dalje: B. Konzleiter, 1968. u *Jugoslaviji – tema koja čeka istraživanje*).

56 “Radnici oštro osuđuju izgrede”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7185, Sarajevo, 6. juni 1968, 1.

57 Više o mitinzima radnih kolektiva u Sarajevu i drugim gradovima Bosne i Hercegovine vidi: “Radnici osuđuju demonstracije i nered”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7185, Sarajevo, 6. juni 1968, 5; “Mitinzi radnih kolektiva i sastanci društveno-političkih organizacija povodom studentskih demonstracija - jednodušna podrška stavovima Izvršnog komiteta CK SKJ”, *Oslobođenje*, God.

ovim mitinzima nastojali i zahtijevali da se spriječi rušenje dobara koja su velikim trudom stekli, a u isto vrijeme su slali telegrame i pisma Centralnom komitetu Saveza komunista (CK SK) Bosne i Hercegovine i Univerzitetskom komitetu Saveza komunista Sarajevo, gdje su oštro osuđivali demonstracije studenata i jednoglasno podržavali stavove Izvšnog komiteta Centralnog komiteta Jugoslavije. Također, ima i onih radnih kolektiva koji su dali podršku onim zahtjevima studenata koji su bili u liniji samoupravnog razvoja društva.⁵⁸

Demonstracije studenata u Beogradu izazvale su oštre reakcije radnih kolektiva i na prostoru tuzlanskog kraja. Oni su na zborovima radnika odnosno radnim mitinzima oštro osuđivali demonstrante zbog načina na koji su htjeli da rješavaju svoje zahtjeve (nasilje, neredi, tučnjave, upotreba sile). Radni mitinzi protiv studentskih demonstracija održavani su u svim većim preduzećima, rudnicima, školama itd. U nastavku se analiziraju pisma i telegrami, kao i otvorene reakcije radnih kolektiva (rudnici, građevinska preduzeća) i škola u tuzlanskom kraju na osnovu pisanja štampe.

Prva oštra reakcija bila je upućena od strane kolektiva rudara Rudnika uglja "Tito" Banovići koji su putem telegrama Univerzitetskom odboru Saveza studenata Beograd istakli da uvažavaju studentske zahtjeve za bolje rješenje materijalnog položaja i reforme univerziteta, ali da ih je "iznenadio i ogorčio put kojim traže rješavanje neriješenih pitanja, posebno su bili ogorčeni na rušilačke postupke pojedinaca i grupa."⁵⁹ Istakli su da neće dozvoliti da im se ruši i zloupotrebljava demokratski samoupravni sistem i da se nadaju da će sve probleme riješiti mirnim putem i "da čvrsto i nepokolebljivo stoje uz Savez komunista."⁶⁰

Bez mnogo riječi, ali potpuno jasno i nedvosmisleno i rudari "Kreke" su uputili poruku beogradskim studentima i CK SK Jugoslavije, gdje su istakli: "Slažemo se da ima neriješenih problema u materijalnom položaju i u školovanju studenata, ali se oni moraju rješavati redovnim putem i demokratskim sredstvima. Mi rudari, skupa sa radničkom klasom Jugoslavije, koji radimo pod veoma teškim uslovima, s niskim ličnim dohocima, odvajamo sredstva i za vaše školovanje." Rudari "Kreke" su najenergičnije osudili metode studenata i način rješavanja svojih problema i odlučno su stali na stranu države. Iako su zborovi u "Kreki" bili vremenski kratkog perioda, oni su ipak predstavljali najsnažniju demonstraciju stava

XXV, br. 7186, Sarajevo, 7. juni 1968, 4; "Mitinzi radnih kolektiva Bosne i Hercegovine povodom studentskih demonstracija - jednodušna podrška stavovima Izvšnog komiteta CK SKJ", *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7187, Sarajevo, 8. juni 1968, 4.

58 "Puna podrška Savezu komunista", *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7188, Sarajevo, 9. juni 1968, 3.

59 U telegram se dalje navodi: "Rudari Banovića kao i drugi rudarski kolektivi za rješenje svojih problema nisu izabrali put pritiska i prinude, niti su dozvolili da ih na taj metod rješavanja postojećih problema navedu revolucionarne i konzervativne snage. Mi rudari smo u zahtjevima za bolje rješenje svojih problema bili energični, ali uvijek u okviru širokih mogućnosti koje pruža naše samoupravno društvo za koje smo se jasno i nedvosmisleno opredijelili. Mi imamo puno povjerenje u naš Savez komunista i druga Tita da će se samoupravni sistem bolje i brže razvijati, a time i uspješnije rješavati neriješena pitanja." *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 74-75.

60 Vidi više: "Sa zborova radnih kolektiva – Telegrami drugu Titu i CK SKJ", *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7188, Sarajevo, 9. juni 1968, 1. i 12.

i raspoloženja oko 8.000 rudara, koji su od prvog do posljednjeg dana zamjerali studentima što su na najneposredniji način pristupili rješavanju svojih problema.⁶¹ Rudari “Kreke” su bili odlučni u zahtjevu da se ne prave kompromisi sa onima koji ruše izgradnju samoupravnog socijalističkog društva i da svi odgovaraju za svoja djela.⁶² Također i radnici Rudnika soli i solana u Tuzli su izrazili negodovanje na način i metode koje su izabrali beogradski studenti u rješavanju svojih problema. Naglasili su da radnička klasa također ima problema, ali da traži i nalazi druge načine da ih riješi.⁶³

<h2>Odjeci demonstracija u Tuzlanskom bazenu</h2>	
<p>Tuzla, 4. juna Širom Tuzlanskog bazena danas popodne održavani su protestni mitinzi na kojima je uzelo učesća 12.000 radnika. Tom prilikom na ovim skupovima osuđivani su demonstranti zbog načina na koji žele da rješavaju svoje probleme. Sa mitinga su upućeni zahtjevi da se energično stane na put huškačima nereda koji su se uvukli u studentske redove.</p> <p>Na zboru rudara Rudnika Moluše govorio je predsjednik preduzetnog odbora sindikata Rudnika Kreke — Rahman Husagić. Toplo pozdravljen od rudara on je naglasio da su neki studenti na žalost izabrali najnesrećniji put za isticanje svojih problema.</p> <p>Na zboru vozača i automehaničara gradskog saobraćajnog preduzeća na kome je govorio</p>	<p>Camil Kravić konstatovano je da su radnička klasa i inteligencija i do sada uspješno saradivali i rješavali najsloženije probleme pa će to činiti i ubuduće.</p> <p>Protestni zborovi održani su u rudnicima Bukinju, Mramoru, Lipnici i u Lukavcu, zatim zborovi građevinskih radnika i zbor radnika Komercijalno-investicione banke. U telegramu radnika banke ističe se da ima neriješenih problema studenata ali da se oni mogu riješiti legitimnim putem a ne nasiljem.</p> <p>Uopšte uzevši na svim zborovima koji se još uvijek održavaju radnička klasa Tuzlanskog bazena je jedinstvena u osudi bilo kakve rušilačke djelatnosti, jer sve što je do danas izgrađeno dio je njihovog rada.</p>

Prilog 1. *Oslobođenje*, br. 7184, Sarajevo 1968, 3.

61 “Rudari Kreke – Mi odvajamo za vaše školovanje”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 2; “Radnici osuđuju demonstracije i nered – Protest rudara Kreke”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7185, Sarajevo, 6. juni 1968, 5. “Na sjednici radničke konferencije SKJ i rudničkog odbora sindikata Kreke, govorio je Sead Babović, član CK SK Bosne i Hercegovine i sekretar Opštinske konferencije SK Tuzla. On je odao priznanje političkoj zrelosti koju su pokazali rudari Kreke nastojeći da kroz samoupravni i demokratski sistem riješe nagomilane probleme, te je dao ocjenu da su tuzlanski studenti i profesori bili na visini posljednjih događaja, ne dozvolivši da dođe do bilo kakvih ispada.” “Titove riječi – ohrabrenje svim građanima – Pismo rudara Kreke”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7190, Sarajevo, 11. juni 1968, 3.

62 “Nema kompromisa sa protivnicima socijalizma”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1113, Tuzla, 14. juni 1968, 1. i 2.

63 “U krugu stare solane u Kreki okupilo se više stotina radnika prve i druge smjene na zboru na kome su govorili Bogoljub Radovanović, sekretar organizacije Saveza komunista preduzeća i Stjepan Marić, visokokvalifikovani radnik, poslovođa kazana. Bogoljub Radovanović je rekao da način ovakvog rješavanja problema studenata, ne pokreće svjesne, napredne, studentske snage već oni što su se ubacili među njih. Problemi se ne rješavaju na nedemokratski način i silom, niko nema pravo da ruši ono što su radni ljudi uradili. Radnicima se obratio i poslovođa Stjepan Marić koji je rekao da treba da se čuje i radnička riječ, da i radnici imaju teškoća, ali da to rješavaju na drugi način.” “Radnici Rudnika soli i Solana – Teškoće rješavamo na drukčiji način”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 2.

Pored reakcija rudara, širom tuzlanskog kraja održavani su protestni mitinzi na kojima je uzelo učešća 12.000 radnika. Protestni mitinzi su održani i u rudnicima Bukinje, Mramor, Lipnici i u Lukavcu, zatim mitinzi građevinskih radnika i mitinzi radnika Komercijalno-investicione banke. Uopšte uzevši na svim protestnim mitinzima radnička klasa tuzlanskog kraja bila je jedinstvena u osudi bilo kakve rušilačke djelatnosti, jer su “smatrali da je sve što je do tada izgrađeno je dio njihovog rada.”⁶⁴ Također, radnici tuzlanskih kolektiva istovremeno su ispoljavali i spremnost da se zajedno sa studentima angažuju kako bi se preporodile teškoće, ističući da radnici ne negiraju da postoje reformski problemi fakulteta i materijalnog položaja studenata, već radnici nastoje da se studentima omogući bolji uslovi života, jer i od studenata zavisi razvoj privrede i društva⁶⁵, istog stajališta u bili su i radnici Kladnja.⁶⁶ Reakciju na studentske demonstracije u vidu telegrama Univerzitetskom odboru Saveza studenata uputili su i tuzlanski željezničari, gdje su pozivali studente da se vrate redovnom radu, učenju i polaganju ispita, a ne divljanju i uništavanju.⁶⁷

Savez udruženje boraca Narodnooslobodičkog rata Banovići istakli su da studentske teškoće i neriješena pitanja na univerzitetima se ne mogu riješiti neredima i tučama, rješenja se moraju i mogu tražiti samo u okviru samoupravnih odnosa. Također su istakli da je na studentima velika odgovornost na čuvanju tekovina revolucije, koja je krvavo izvojevana i “ističemo da mi borci nećemo dozvoliti da se s tim tekovinama bilo ko poigrava.”⁶⁸ Pored reakcija radnih kolektiva rudnika i drugih preduzeća u tuzlanskom kraju, značajno mjesto zauzimaju i reakcije škola na studentske demonstracije koje su putem telegrama i pisama izrazili svoja negodovanja.

Tuzlanski visokoškolci podržali su, kao i radnici, opravdane zahtjeve studenata beogradskog univerziteta, ali su ukazali da metod koji je bio izabran i primijenjen, nije odgovarao “duhu samoupravnog mehanizma”. Ovakvi stavovi su izneseni na nekoliko skupova studentskih foruma, kojim su prisustvovali ne samo

64 “Odjeci demonstracija u Tuzlanskom bazenu”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7184, Sarajevo, 5. juni 1968, 3. “Na zborovima radnih ljudi tuzlanskog kraja odnosno radnih ljudi kolektiva Rudnika Kreka, Rudnika soli i solana Tuzla, Rudnika uglja “Tito” Banovići, građevinara “Tehnike”, “Gradine” i “Rudara”, potom “Žitokombinata”, “Autoprevoza”, Termoelektrane “Tuzla”, “Metala”, “Grafičara”, “Poleta”, “Vodovoda”, “Industrije mašina i livnice”, Bolnice “dr. Mustafa Mujbegović”, Doma zdravlja, Suda i Tužilaštva, Skupštine opštine Tuzla (*Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 122), Željezničkog transportnog preduzeća i drugih smjenjivali su se govornici društveno-političkih aktivista. Na tim zborovima istakli su “da s punim razumijevanjem gledaju na probleme i potrebe studenata, ali da ih podsjećaju da i oni u borbi za oživotvorenje ciljeva privredne reforme imaju dosta problema, kako u proizvodnji, tako i plasmanu proizvoda rada, ali istovremeno su smatrali da svi ti problemi, pa i problemi studenata, trebaju da se rješavaju samo putem dogovora svih zainteresovanih faktora, a u okviru demokratskih institucija samoupravnog društva uz puno i aktivno učešće i samih studenata.” “Kako su na demonstracije studenata u Novom Beogradu reagovali radnici tuzlanskog bazena – Osuda metode pritisaka”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 1.

65 “Tuzlanski građevinari – Razvijati ono što smo stvorili”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 2.

66 “Zborovi radnika Kladnja”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 2.

67 *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 182-183.

68 *Isto*, 179

rukovodioci studenata, nego i svi visokoškolci. Prvo su održani zasebni sastanci studenata fakulteta i Više pedagoške škole, a zatim su se sastajali svi zajedno. Na sastancima su razmatrali materijalni položaj studenata, ali glavna tema je bio je metod kojim su se poslužili studenti beogradskog univerziteta. Nakon održanih sastanaka, studenti su zaključili da svoja stanovištva o zahtjevima beogradskih studenata iznesu preko sredstava javnog informisanja, kako bi se upoznala šira javnost i otklonili eventualni sporazumi⁶⁹, kao i da se iznesu stavovi i zahtjevi tuzlanskih studenata i profesora. S tim u vezi na Tehnološkom fakultetu u Tuzli bio je održan zbor studenata i profesora na kojem su prisustvovali i predstavnici društveno-političkih organizacija i radnih kolektiva. Raspravljalo se o prijedlogu zaključaka o stavu i zahtjevima studenata i profesora. U nacrtu zaključaka stoji da će tuzlanski studenti upoznati radne kolektive o tome kako rade i koji su njihovi problemi, te da zamole radne organizacije da u svojim pravilnicima o sistematizaciji radnih mjesta obezbijede zapošljavanje “mladih stručnjaka”.⁷⁰

Pored tuzlanskih visokoškolaca, reakcija radnog kolektiva Osnovne škole “Franjo Rezač” Kreka bila je daleko jača i sadržajnija. Oni su uputili jedno otvoreno pismo Univerzitetskom odboru Saveza studenata beogradskog univerziteta, gdje su istakli slijedeće: “Mi podržavamo one vaše zahtjeve koji su na liniji programskih ciljeva i politike Saveza komunista Jugoslavije tj. onih zahtjeva koji teže daljem razvitku samoupravljanja i demokratizacije društvenih odnosa, jer smatramo da je to jedini način da se u potpunosti ostvare ciljevi privredne i društvene reforme.”⁷¹ Također istakli su “i mi imamo poteškoća na planu obrazovanja i vaspitanja, ali ih rješavamo jedino putem dogovora sa samoupravnim institucijama.”⁷² Poruku

69 “Reagovanje tuzlanski visokoškolaca na demonstracije studenata beogradskog univerziteta – Zahtjevi opravdani - metod neprihvatljiv”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1112, Tuzla, 7. juni 1968, 1. Slušaoci i nastavnici Centra za marksističko obrazovanje kadrova u Tuzli i Članovi radne zajednice škole sa praktičnom obukom u Tuzli su istakli da shvataju probleme koji otežavaju život i rad studenata i u vezi s tim podržavaju opravdane zahtjeve studenata, ali osuđuju metode i načine kojima pokušavaju da riješe svoje probleme. Posebno su istakli da “neće dozvoliti nikome da u naše redove unose nasilje, nemir i nervozu i da uništava tekovine naše revolucije ili da istupa u ime radničke klase, koja ga za to nije ovlastila i koja zna put i metod rješavanja svojih problema.” *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 122-123, 330.

70 Studenti su isticali “moramo uvjeriti članove radnih organizacija, da ćemo u toku studija vrlo odgovorno i svjesno pripremati se za rad u privredi.” S tim u vezi studentima i nastavnicima su se obratili i predstavnici radnih organizacija, gdje su im obećali pružiti punu podršku i razumjevanje, te da će nastojati povećati proizvodnju i kapacitete, te izmoći snage za zapošljavanja novih mladih stručnjaka uz cijenu odricanja većeg ličnog dohotka. “Otvorene fabričke kapije za tuzlanske student”, *Oslobođenje*, God. XXV, br. 7191, Sarajevo, 12. juni 1968, 4; “Zbor studenata i nastavnika Tehnološkog fakulteta u Tuzli – Oživotvoriti Titove riječi”, *Front Slobode*, God. XXV, br. 1113, Tuzla, 14. juni 1968, 4.

71 *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 249.

72 Energično su osudili način i metod borbe koje su studenti odabrali, te s tim u vezi oni su studentima postavili nekoliko pitanja: “1) Kako možete pod zastavom socijalizma i sa slikom druga Tita rušiti ono što je naš radni čovjek svojim trudom i znojem godinama izgrađivao? 2) Pitamo vas: zar je Če Gavra, revolucionar Latinske Amerike, veći revolucionar od naših narodnih heroja, zar je Če Gevara veći od našeg Veljka Vlahovića, heroja španske i naše revolucije koga niste htjeli ni slušati kad je došao kao drug s drugovima da razgovara sa vama? 3) Pitamo vas: sa kakvim se pravom bacate drvljem i kamenjem na organe bezbjednosti koji su pozvani da čuvaju red i mir i tekovine naše

koju su poslali studentima sastojala se u tome da najveću pomoć društvu mogu pružiti ako na vrijeme završe studije i što prije se uključe u ostvarivanje društvene i privredne reforme.

Otvorene fabričke kapije za tuzlanske studente

Mladi se obavezuju da će se savjesno, za vrijeme studija, pripremati za rad u privredi

Tuzla, 11. juna

Sinoć je na Tehnološkom fakultetu u Tuzli održan zbor studenata i nastavnika kojem su prisustvovali i predstavnici društveno-političkih organizacija opštine i radnih kolektiva rudnika Kreke i Banovića, Fabrike sode Lukavac, Rudnika soli i solana Tuzla i Instituta za rudarska i hemijsko-tehnološka istraživanja u Tuzli.

Raspravljano je o predlogu zaključaka o stavu i zahtjevima studenata i profesora koji će naknadno biti usklađeni sa platformom Saveza komunista čije se saopštenje očekuje. U nacrtu ovih zaključaka kaže se da će tuzlanski studenti upoznati radne kolektive o tome kako rade i koji su njihovi problemi, te da će zamoliti radne organizacije da svojim pravilnicima o sistematizaciji radnih mjesta pomognu zapošljavanje mladih stručnjaka.

— Moramo uvjeriti članove radnih organizacija, kažu studenti, da ćemo se u toku studija vrlo odgovorno i savjesno pripremati za rad u privredi.

Studenti i nastavnici Tehnološkog fakulteta u Tuzli predlažu da se predstavnici studentskih i društveno-političkih organizacija i opština Tuzlanskog bazena konkretno dogovore o tome kako bi se što bolje i potpunije ostvarili

zaključci Izvršnog komiteta CK SKJ.

Studentima i nastavnicima na sinoćnjem zboru govorili su i predstavnici radnih organizacija Tuzlanskog bazena. Oni su posebno istakli da su potrebe i zahtjevi studenata tuzlanskih fakulteta uvijek nailazili na puno razumijevanje i podršku radnih kolektiva Tuzlanskog bazena koji su odvajanjem značajnih materijalnih sredstava omogućili otvaranje visokoškolskih ustanova u Tuzli.

Predstavnic rudnika Kreke i tuzlanskih solara govorili su o najnovijim nastojanjima i planovima svojih kolektiva koji grade novu solanu, otvaraju nekoliko novih pogona i manjih fabrika i na druge načine proširuju proizvodnju u kojoj će naći mjesta i veliki broj novih mladih stručnjaka.

Govoreći o sličnim problemima u svom preduzeću, predstavnik lukavačke fabrike sode naveo je da se kolektiv uz cijenu odricanja većeg ličnog dohotka opredijelio za dalje proširenje proizvodnih kapaciteta.

Riječi predstavnika tuzlanskih radnih kolektiva ostavile su snažan utisak na učesnike zбора i oni su ih pozdravili burnim aplauzom.

S. KOVAČEVIĆ

Prilog 2. *Oslobodjenje*, br. 7191, Sarajevo 1968, 4.

Osnovna odlika pisama i telegrama radnih kolektiva, koja liče jedna na drugu jeste protivrječnosti. Radnički kolektivi ne vide šta piše u studentskim programima, oni te programe "čitaju otpozadi i tu zastanu." Tako ispada da se

socijalističke revolucije, koji su pozvani da se bore protiv neprijatelja svih boja, koji danju i noću rade da bi sačuvali vase živote dok vi bezbrižno hodate ulicama našeg slobodarskog Beograda? S kakvim pravom tražite da se ti ljudi smenjuju sa svojih dužnosti i kažnjavaju kad ste svjesni da je zbog fizičkog napada grupe neodgovornih studenata u Novom Beogradu Štab omladinskih brigade morao da pozove organe bezbjednosti da spriječe nasilje? 4) Ko vam je dao pravo da tražite opoziv i ostavke pojedinih rukovodilaca? Vaš zahtjev je u suprotnosti sa Ustavom i postojećim zakonima, jer opoziv mogu tražiti samo birači koji su ih izabrali izglasavši im puno povjerenje u rukovođenju poslovima za koje su zaduženi i 5) Mi vam poručujemo i savjetujemo da sve svoje probleme rješavate u okviru svojih samoupravnih organa i institucija da se više nego do sada uključite u društveno-političke organizacije, jer ćete na taj način bolje shvatiti kretanja našeg društva, a kao budući akademski građani mogli biste na taj način pružiti daleko veću pomoć u rješavanju svojih društvenih problema. *Dokumenti (junilipanj) 1968, Praxis*, 250.

studenti bore za ono što njima treba. Birokratija u Savezu komunista i u štampi stoji iza ovih pisama i telegrama radnih kolektiva koja je nastojala da iscenira konflikt između radnika i studenata. “Birokratija pri pokretu radnika i studenata gubi tlo pod nogama, čega se ona najviše plaši i u tom smislu ona naređuje da se čuvaju fabrike od studenata, jer kako birokratija govori, studenti ruše fabrike.”⁷³

Sve reakcije koje su upućene iz tuzlanskih preduzeća, rudnika, škola, putem otvorenih pisama, telegrama, oštro su osuđivale demonstracije jednog dijela studenata koji su neredima, tučama i slično nastojali da ispune svoje zahtjeve. S druge strane svi ovi radni kolektivi izražavali su i spremnost za zajedničko rješavanje problema nastalih kod studenata, ističući da se svi problemi mogu riješiti, tj otklonuti samo djelovanjem samoupravnog mehanizma, a ne rušenjem onoga što smo “krvlju” stekli.

Osobnosti i značaj studentskog pokreta u Jugoslaviji

Godina 1968. simbol je revolucije i historijskih promjena u društvu, a studentsko revolucionarno raspoloženje, mini-revolucija, demonstracije, nemiri i nezadovoljstvo proširilo se iz SAD-a u Europu, a od Pariza preko Praga do Beograda, Zagreb, Ljubljane i Sarajeva. Vrlo je teško rekonstruisati put i složenost studentskih demonstracija ne samo u Beogradu, nego i u Zagrebu. Nezadovoljstvo studenata bilo je inicirano neučinkovitošću provođenja privredne i društvene reforme te padom životnog standarda ne samo širih slojeva društva, što se negativno reflektiralo na studentsku populaciju.

Želja studenata da kroz samoupravne mehanizme utječu na neke promjene, barem i minimalne, pokazala se nerealna. Tokom studentske mini-revolucije, oni su pokušavali pridobiti za svoje ideale radničku klasu, uvjeravajući ih u jednake interese i jedini put prema željenom cilju, ali bez uspjeha. U Francuskoj je studentski pokret pokazao radnicima da se vlada može prisiliti na povlačenje, ako su protesti jedinstveni. Francuski studenti su pokazali radnicima put kojim treba ići kako bi ostvarili svoja prava. Stoga su po svaku cijenu u Jugoslaviji nastojali spriječiti zajedništvo studenata i radnika.⁷⁴

Svi studentski pokreti su se međusobno razlikovali, jedva je bilo dodirnih tačaka između francuskih, poljskih, njemačkih i jugoslovenskih studentskih pokreta, kao i onih u SAD-a, osim možda generacijski. Studentski pokret u Jugoslaviji nije ni u jednom trenutku pokazao otpor prema Titu i njegovom autoritetu u društvu, a još manje bi se moglo govoriti o nekakvoj namjeri da se u pobuni izvrši destrukcija tog autoriteta. Naprotiv, sve vrijeme protesta od prvog dana, do posljednjeg koji je obilježen Titovim govorom i podrškom studentima, šezdesetosmaški pokret je predsjednika SFRJ i SKJ doživljavao kao svog saveznika u borbi protiv onoga što su vidjeli kao partijsku birokratiju, koja je iz oportunističkih razloga iznevjerila

⁷³ *Dokumenti (juni-lipanj) 1968, Praxis*, 185-186.

⁷⁴ B. Jendrić, *Prilog proučavanja studentskih demonstracija*, 38-39.

revolucionarne težnje i kurs.⁷⁵ Studentski pokret u Jugoslaviji mnogi interpretiraju onako kako im odgovara, te nije do kraja jasno šta se htjelo sa studentskim pokretom i koji je bio njegov cilj. Isto postoji i među nekim autorima koji nastoje "bivši sistem" prikazati u što ružnijem svijetlu. Tako da i danas imamo izjava, koje nemaju veze s realnošću, o tome kako je studentski pokret izazvao veliki strah u najužem političkom rukovodstvu.⁷⁶ Veliki strah je nastao od činjenice da bi studentski pokret mogao da dovede politički monopol SKJ u pitanje.

Tako je u toku sjednice Izvšnog komiteta CK SKJ, 9. juna, J. B. Tito rekao: „Taj revolt velikim dijelom je posljedica našeg oklevanja, našeg kolebanja, naše slabosti, posljedica nejedinstvenosti, neizvršavanja odluka Osmog kongresa SKJ“ ... „Dozvolite mi da kažem da sam ja sve više i više dolazio do uverenja da sa takvim skupom kakvi smo, mi te probleme nećemo rešiti. Mi smo nesposobni da ih rešimo. I to ljudi znaju.“... „Sve više i više se nagomilava revolt, i to ne samo među studentima na fakultetima u Beogradu i nekim drugim univerzitetima. Treba da znamo: kada radnička klasa izađe na ulice, teško nama onda.“ ... „Ali, u isto vreme mislim da je trebalo da dođe do takvog jednog vulkanskog izražavanja nezadovoljstva da nas udari po glavi, da nas malo strese, pa da vidimo šta je to sada. Jesmo li mi zbilja tako čvrsto na našim stolicama kao da smo prišrafljeni i da nas ne može niko maknuti? Bogami nismo! Može da izletimo iz tih stolica.”⁷⁷ Sa historijske tačke gledišta, 9. juni 1968. godine je bio iskorak. Vrh SKJ je odlučio smiriti studente populističkim obećanjem da će se problem riješiti, ali je istovremeno počela faza sve čvršće represije i novog autoritarizma protiv svih snaga koje su na neki način predstavljali opasnost za politički monopol SKJ.

Studentske demonstracije 1968. godine nisu donijela nikakve drastične promjene u društvu. Nisu se dogodile smjene koje su tražili, ključni politički i ekonomski procesi nisu prekinuti niti su započeti zbog studentskih zahtjeva. Međutim, studenti su uspjeli probuditi i pomalo uspavanu vlast, neke promjene su pokrenute, makar one bile trenutne i s ciljem da umire javnost, svejedno su imale nekog učinka. Pokazale su da studentske demonstracije nisu prošle nezapaženo. Kako je Stipe Šušar primjetio: „studentski pokret nije bio neki mačji kašalj, ali nije bio ni nikakav tigrov ujed.“ Najveći uspjeh 1968. je „početak sistematskog

⁷⁵ Milivoj Bešlin, *Pokušaj modernizacije u Srbiji 1968-1972. Između "revolucionarnog kursa" i reformskih težnji*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, Novi Sad 2014, 175.

⁷⁶ Kao glavi glasnogovornik o situaciji Stevan Doronjski na sjednici 4. juna između ostalog iznio je slijedeće: "Mislim da Beograd živi u jednoj krajnje elektrisanjoj psihozi, uzbuđenja su dosta velika. Događaji u Beogradu su veoma ozbiljni i uzbudili su celu jugoslavensku javnost. Na svim univerzitetima i među studentima ovi događaji izazvali su vrenje koje traje. Na vreme su preduzimate mere na smirivanju ove situacije. Na sarajevskom filozofskom fakultetu je žarište političke akcije sa četiri docenta na čelu. Iz Beograda je upućeno deset delegata u Zagreb da govore o platformi beogradskih studenata i postupcima koji su prema njima primenjeni. Ocjenjuje se ako bi se radnici pridružili, da bi to otežalo situaciju. Rukovodstva poduzimaju političke mere da do toga ne dođe." Z. Vuković, *Od deformacije SDB do maspokreta i liberalizma*, 174.

⁷⁷ B. Konzleiter, *1968. u Jugoslaviji – tema koja čeka istraživanje*, 44.

okupljanja intelektualaca čiji se (kritički) pogled na jugoslavensku stvarnost najčešće bitno razlikovao od službenih stavova.“⁷⁸

Značaj studentskog protesta vidi se zapravo u pokazivanju da Jugoslavija nije bila jedno beskonfliktno društvo. Studentski protest bio je izvor različitih društvenih i političkih struja koje su tematizovale socijalne, kulturne i druge sukobe u društvu.

Zaključak

Studentski protesti 1968. godine bili su nešto novo za vlast, društvo i same studente pa su svi učili kako se snaći u novonastaloj situaciji. Godina 1968. veoma je važna u jugoslavenskoj historiji. To je godina u kojoj mladi po prvi puta masovnije i javno izražavaju svoja razmišljanja, želje i zahtjeve. Godina u kojoj se događaju studentski protesti, razdoblje je liberalizacije u Jugoslaviji u svim segmentima društva. Iz tog razloga mladima je bilo moguće javno izražavati i svoje ideje bez većeg straha za posljedice. To je također razdoblje u kojem se zadane reforme ne provode dovoljno dobro, nezaposlenost postaje sve veći problem, a sve to daje povoda i argumente mladima da izraze nezadovoljstvo. Nezadovoljstvo studenata bilo je inicirano neučinkovitošću provođenja privredne i društvene reforme te padom životnog standarda ne samo širih slojeva društva, što se negativno reflektiralo na studentsku populaciju.

Studentska mini-revolucija, kao globalni pokret zahvatila je veliki broj kapitalističkih zemalja od SAD-a do Japana, s vrhuncem dostignutim 1968. godine u Francuskoj. Dakako pritome se ne može ispustiti činjenica da je uvjetovana međunarodnom situacijom, kao i nacionalnim prilikama kako u zemljama Zapada tako i Istoka. Značajnost 1968. godine obilježena je time što je prva polovina godine protekla u povećanju nesuglasica i napetosti između kapitalističkog i socijalističkog bloka, a druga, što su izražene želje pojedinih naroda unutar Istočnog bloka da imaju više slobode i samostalnosti u nastupu na međunarodnom planu. Lepeza studentskih problema i nezadovoljstava bila je široka, međutim bez jedinstvenog i zajedničkog programa.

Godine 1968. jugoslavenski studenti fokus svojih aktivnosti prebacuju s međunarodnih na domaće probleme. U prvom redu su to studentski problemi, kao što su materijalni uvjeti, samoupravljanje na univerzitetima, ali studenti sve glasnije kritiziraju i društveno-političko stanje. Uzroci studentskog nezadovoljstva mogu se podijeliti u nekoliko razina: materijalna situacija i akademsko okruženje studenata na univerzitetu u sklopu samoupravnih odnosa te perspektiva nakon studija i mogućnosti za zaposlenje, što je bilo povezano s trenutnim privrednim prilikama. Studentski pokret u Jugoslaviji uobičajno se reducira na sedmodnevne studentske proteste iz juna 1968. godine sa središtem u Beogradu i slabijim odjekom u drugim gradovima. Spomenuti događaj bio je međutim vrhunac znatno dužeg i šireg procesa studentskih nemira. Revolucionarni su se protesti proširili i u druge gradove

78 H. Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968*, 267 i 271-272.

Jugoslavije – Ljubljanu, Sarajevo, Niš, Kragujevac, Mostar, a među njima i Zagreb. Nastali su dijelom kao spontana reakcija na dešavanja u Beogradu, pružajući podršku studentskim zahtjevima, izražavajući duh solidarnosti i zajedništva.

Studentske demonstracije 1968. godine nisu donijele nikakve drastične promjene u društvu. Nisu se dogodile smjene koje su tražili, ključni politički i ekonomski procesi nisu prekinuti niti su započeti zbog studentskih zahtjeva. Međutim, studenti su uspjeli probuditi i pomalo uspavanu vlast, neke promjene su pokrenute, makar one bile trenutne i s ciljem da umire javnost, svejedno su imale nekog učinka. Pokazale su da studentske demonstracije nisu prošle nezapaženo.

Vijest o izbijanju studentskih demonstracija u Beogradu, potom u Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu i način na koji su studenti nastojali da se ispune njihovi zahtjevi, izazvali su reakcije širokih društvenih slojeva društva. U gotovo svim preduzećima i školama kako u Bosni i Hercegovini, tako i tuzlanskom kraju održavani su sastanci radnih organizacija, mitinzi radnih kolektiva u povodu studentskih demonstracija u Beogradu i Sarajevu, na kojima su radnici najoštrije osudili demonstracije kao put koji su izabrali studenti da bi riješili svoje probleme koji su u dužem periodu bili prisutni na univerzitetima i u državi uopšte.

Sve reakcije koje su upućene iz tuzlanskih preduzeća, rudnika, škola, putem otvorenih pisama, telegrama, oštro su osuđivale demonstracije jednog dijela studenata koji su neredima, tučama i slično nastojali da ispune svoje zahtjeve. S druge strane svi ovi radni kolektivi izražavali su i spremnost za zajedničko rješavanje problema nastalih kod studenata, ističući da se svi problemi mogu riješiti, tj otklonuti samo djelovanjem samoupravnog mehanizma, a ne rušenjem onoga što smo “krvlju” stekli.

Summary

Student protests in 1968 were something new for power, society and the students themselves, so everyone studied how to cope with the newly created situation. The year 1968 is very important in Yugoslav history. These are the years in which young people for the first time are more massive and publicly express their thoughts, desires and demands. The year in which student protests take place, the period of liberalization in Yugoslavia in all segments of society. For this reason, young people were able to publicly express their ideas without much fear of the consequences. It is also a period in which the reforms are not carried out well enough, unemployment is becoming a growing problem, all of which gives an occasion and arguments to young people to express their discontent. Students' dissatisfaction was initiated by the inefficiency of the implementation of economic and social reform and the decline in the standard of living not only of the broader strata of society, which negatively reflected on the student population.

The student mini-revolution, as a global movement, was caught by a large number of capitalist countries from the United States to Japan, with its peak reached in 1968 in France. Of course, the fact that it is conditioned by the international

situation, as well as by the national circumstances in the countries of the West and the East, can not be dropped. The significance of 1968 was marked by the fact that the first half of the year took place in increasing disagreements and tensions between the capitalist and socialist bloc, and the other, with the expressed wishes of some nations within the Eastern bloc, to have more freedom and autonomy in international action. The clash of student problems and dissatisfaction was broad, however, without a single and common program.

In 1968, Yugoslav students shifted the focus of their activities from international to domestic problems. In the first place, these are student problems, such as material conditions, self-management at the universities, but students increasingly criticize the socio-political situation. The reasons for student dissatisfaction can be divided into several levels: material situation and academic environment, university students within self-management relationships, and perspectives after studies and employment opportunities, which was related to the current economic situation. The student movement in Yugoslavia was usually reduced to seven-day student protests in June 1968 with a center in Belgrade and weaker echoes in other cities. The event was, however, the highlight of a much longer and wider process of student unrest. Revolutionary protests spread to other cities of Yugoslavia - Ljubljana, Sarajevo, Nis, Kragujevac, Mostar, and among them Zagreb. They were created partly as a spontaneous reaction to events in Belgrade, providing support to student demands, expressing the spirit of solidarity and communion.

Student demonstrations in 1968 did not bring about any drastic changes in society. The shifts they sought did not happen, key political and economic processes were not interrupted or begun due to student demands. However, students succeeded in awakening and somewhat dormant power, some changes were initiated, even if they were current and with the goal of dying the public, they nevertheless had some effect. They showed that student demonstrations did not go unnoticed.

The news of the outbreak of student demonstrations in Belgrade, then in Zagreb, Ljubljana and Sarajevo, and the way in which students sought to meet their demands have provoked reactions from the broader social strata of society. In almost all enterprises and schools, as in Bosnia and Herzegovina, as well as in the Tuzla region, meetings of working organizations, labor myths were held on the occasion of student demonstrations in Belgrade and Sarajevo, where workers strongly condemned demonstrations as a path chosen by students to solve their problems that have been present for a long time at universities and in the state in general.

All reactions sent from Tuzla's companies, mines, schools, through open letters, telegrams, severely condemned the demonstrations of a part of students who were struggling with rioting, beatings and the like to meet their demands. On the other hand, all these working collectives expressed their willingness to jointly solve the problems of students, stressing that all problems can be resolved, ie eliminated only by the action of a self-management mechanism, and not by the destruction of what we have acquired with our “blood”.